

FİKRİYAT

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi

Cilt 2, Sayı 2, Aralık 2022

Makale Adı /Article Name

DİVAN ŞAİRLERİNİN MAVİ
MÜCEVHERLERİ: FİRUZE,
LÂCİVERT, MİNA VE SAFİR

BLUE JEWELLERIES OF DIVAN
POETS: FIRUZE, LACIVERT, MINA
AND SAFIR

Yazar

Fatıma AYDIN

Dr, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Rektörlük, e-mail: faydin@osmaniye.edu.tr,
ORCID No: 0000-0002-6245-4492

Yayın Bilgisi

Yayın Türü: Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi: 14.10.2022

Kabul Tarihi: 09.12.2022

Yayın Tarihi: Aralık 2022

Kaynak Gösterme

Aydın, F. (2022). Divan şairlerinin mavi mücevherleri: Firuze, Lâcivert, Mina ve Safir. *Siirt Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Fikriyat Sosyal Bilimler Araştırmalar Dergisi*, 2 (2), s.87-102.

Öz

Değerli taşlar yüzyıllardır güzellik ve zenginlik sembolü olarak insanoğlunun hayatındadır. İnsanların bu taşları seçmesinde parlaklık, güzellik, kesim ve renk gibi faktörler etkili olmuştur. Toplumların renk konusunda beğenileri de taşların seçilmesini etkilemiştir. Türk toplumunda mavi renk, yüzyıllar boyunca gökle ilişkilendirilmiştir. Eski Türkçede mavi yerine gök kelimesi kullanılmıştır. Gök kelimesi hem mavi hem de yeşil anlamlarını karşılamaktadır. Mavi renkli taşların veya boncukların kişileri kötülüklerden koruyacağına inanılmıştır. Divan şairleri de şiirlerinde mavi renkli değerli taşlar olan firuze, lâcivert taşı, mina ve safire yer vermişlerdir. Bu taşları renkleri dolayısıyla göğe, göksel öğelere ve suya benzetmişlerdir. Aynı taşları yeşil renkli varlıklarla da şiirlerinde ilişkilendirmişlerdir. Değerli ve parlak oluşlarıyla bu taşlar şairler tarafından sevgiliye benzetilmişlerdir. Şair, Divan şiirinde kendisini âşık olarak tanımlar. Şiirlerinde gözyaşlarını, yaralarını veya şiirlerini mavi renkli değerli taşlara benzetmişlerdir. Mavi renkli değerli taşların tarih boyunca takı ve süslemelerde kullanıldığını Divan şiirinde de görmekteyiz. Bu taşlar, yüzük taşı, küpe veya hançer kabzası süslemelerinde kullanılmıştır. Divan şairleri bu kullanımları da eserlerinde örneklendirmiştir. Eski bir Türk geleneği olan saç, düğünde gelinin üzerine veya iyi haber getiren kişinin üzerine saçılan para, mücevher veya şekerdir. Divan şiirinde bu değerli taşların saç olarak kullanıldığına gözlemleriz. Bu çalışmada mavi renkli mücevherler olan firuze, lacivert taşı, mina ve safir hakkında bilgi verilerek bu taşların Divan şiirinde nasıl ele alındığı incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mavi, Divan Şiiri, Değerli taşlar, Firuze, Lacivert taşı, Safir, Mina.

Abstract

Precious stones have been in human life for centuries as a symbol of beauty and wealth. Factors such as brightness, beauty, cut and color have influenced people's selection of these stones. Societies' tastes in colors also affected the selection of stones. In Turkish society, the color blue has been associated with the sky for centuries. In Old Turkish, the word Gök (sky) was used instead of blue. The word of Gök, has both blue and green meanings. It was believed that blue-colored stones or beads would protect people from evil. Divan poets also included blue colored precious stones such as turquoise, lapis lazuli, mina and sapphire in their poems. They likened these stones to the sky, celestial elements, and water with their blue color. They also associated the same stones with green colored beings in their poems. These stones are likened to beloved, by the poets with their precious and bright being. The poet defines himself as a lover in Divan poetry. In their poems, they likened their tears, wounds, or poems to blue colored precious stones. We also see in Divan poetry that blue colored precious stones have been used in jewelry and decorations throughout history. These stones were used to decorate rings, earrings, or dagger hilts. Divan poets exemplified these usages in their works. In an old Turkish tradition, is money, jewelry or candy that is scattered on the bride in wedding or on the person who brings the good news. We observe that these precious stones are used as saç, in Divan poetry. In this study, information about turquoise, lapis lazuli, mina, and sapphire, which are blue jewels, is given and the context in which these stones are discussed in Divan poetry is examined.

Keywords: Blue, Divan Poetry, Precious stones, Turquoise, Lapis Lazuli, Sapphire, Mina.

Giriş

İnsanoğlu, yüzyıllar boyunca güç, zenginlik ve güzellik sembolü olarak değerli taşları kullanmıştır. Güzellikleri, ışıltıları, nadir bulunmaları veya sertlikleri ile bu taşlara değer verilmiştir. Divan Edebiyatı'nda bu taşlara, cevher/gevher veya çoğul olarak da cevâhir denilmiştir. Kutsal kitaplarda da bu değerli taşların yer aldığını görmekteyiz. Tevrat'ta bu değerli taşlardan lapis lazuli (lacivert), yakut, topaz, firuze, aytaşı, akik, ametist, oniks, yeşim, mercan ve billurdan bahsedilmektedir. İncil'de ise inci, mercan, yeşim, akik, billur, yakut, lacivert, zümrüt ve topaz anılmıştır. Kuran-ı Kerim'de anılan değerli taşlar inci, sedef, billur ve mercandır (Yılmaz, 2008: 5).

Klasik Türk Edebiyatında bu taşlar üzerine eserler yazılmıştır. Değerli taşların nerelerde ve nasıl buldukları, özellikleri, meydana gelişleri, hangi rahatsızlıklara şifa olabilecekleri, taşların şekil ve renkleri hakkında bilgiler veren, taşlar hakkındaki hurafe ve efsaneleri dahi aktaran bu eserlere *Cevahirnâme* denir. Bu tür, edebiyatımızda çeviri ve derlemelerle başlamıştır. Genellikle mensur ilmî eserler arasında sayılan Cevahirnameler içerisinde tek manzum örneğini Ahmed-i Bîcân kaleme almıştır (Kutlar, 2001, 81-82).

Renk, parlaklık, duruluk veya karat gibi faktörler mücevher taşı seçimini etkilemektedir. Özellikle taşın rengi ve ışıltısı ilk göze çarpan özelliklerdir. Doğadaki tüm varlıklar için ayırt edici bir özellik olan renk, temelde gücünü güneş ışınlarından alır. Renk, titreşimler yoluyla beynimizde algılanır. Toplumların renk beğenileri ve tercihleri birbirinden ayrı olduğu gibi bireylerin renk tercihleri de birbirinden farklıdır. Elbette toplumların renklere dair eğilimleri bireyi etkiler. Divan şairleri de yaşadıkları toplumun renk beğenilerini eserlerine yansıtmışlardır. Divan şairleri şiirlerinde bir estetik unsur olarak değerli taşları kullanmışlardır. Divanlara baktığımızda şairlerin mavi, kırmızı, yeşil, sarı ve renksiz taşlara yer verdiğini görmekteyiz. Bu renklerden özellikle mavi ve tonları olan taşların benzer kullanımları dikkat çekmektedir.

İnsanlık tarihi boyunca mavi renkle ilgili çeşitli inanışlar oluşmuştur. Özellikle büyü ile mavi renk arasında bir bağ kurulmuştur. Mavi renk; Mısır, İran, Hindistan ve Pencap'ta kötülüğü ve nazarı kovmak için kullanılmıştır. Ülkemizde de nazara karşı mavi boncuklar takılmaktadır (Örnek, 1988: 148). Gök ve göksel unsurlar için de mavi renk kullanılmıştır. Eski Türklerde mavi kelimesi yerine gök kelimesi vardır. Suyun ve gökyüzünün simgesi olarak görülen mavi, sonsuzluğun, huzurun ve bereketin sembolüdür. Gök rengi, Türklerde yalnızca bugün kullandığımız anlamda maviyi değil aynı zamanda yeşili de kapsamaktadır. Eski Türkçede göğermek kelimesi yeşermek demektir. Öyleyse yeşil de gök kelimesi içerisinde ifade edilmiştir. Gök kelimesi hem göğün rengini hem de kendisini ifade eder. Yönlere bakıldığında mavi rengin kutsal olan Doğu'yu temsil ettiğini görmekteyiz (Yıldırım, 2012: 64). İslami toplulukların birçoğunda olduğu gibi Dede Korkut Hikayeleri'nde de mavi matem rengidir (Bağcı, 1996: 163). Gecenin rengi olan mavi ilahi bir renk olarak ele alınmıştır. Rönesans dönemi Meryem Ana resimlerine bakıldığında Meryem'in elbisesi mavi renge boyanmıştır. Mavi Türkçe'de gök ve çividi; Arapça'da ezrak, firuze, firuze-fâm, laceverd, zerak, zürkat; Farsça'da abî, asmanî, kebud, kebudfâm, kebudî, lajverdî, nilî, nîl-fâm, mînâ-fâm, mînâ-gûn, mînâ-reng şeklinde Divanlarda anılmıştır.

Bu çalışmada Divan Şiirinde mavi renkli değerli taşlar olan Firuze, Lacivert, Mina ve Safirin (Gök Yakut) nasıl ele alındığını incelenmektedir. Bu değerli taşlar alfabetik sıra ile okura sunulacaktır. Her bir başlık altında bu taşlar hakkında bilgi verilerek Divan şairlerinin bu taşları nasıl ele aldıkları incelenmiştir. Aynı bağlamda birden fazla örnekle

Fatıma Aydın- *Divan Şairlerinin Mavi Mücevherleri: Firuze, Lâcivert, Mina ve Safir* karşılaştığından tekrara düşmemek adına birer örnekle sınırlandırılmıştır. Yüzlerce Divana bakılarak hazırlanan bu çalışmada mümkün olduğunca farklı şairden ve eserden örnek verilmiştir.

Divan Şairlerinin Mavi Mücevherleri

1. Firuze:

Divanlarda Firuze, firûze, piruze veya pîrûze olarak anılan bu taş için sözlüklerde Nişabur bölgesinde çıkarılan saydam olmayan açık mavi renkli, değerli bir mücevher taşı olarak bahsedilmektedir (Güncel Türkçe Sözlük, e.t. 26.09.2022). Mavinin birçok tonunda olabilen Firuze'nin gök mavisi olanı makbuldür. Türk topraklarından Avrupa'ya gittiğinden bu taşta ve taşın rengine Batıda Türk mavisi anlamında Turkuvaz/Turkuaz denilmiştir (Türkçede Batı Kökenli Kelimeler Sözlüğü, Erişim: 25.07.2022).

Firuze, Türk kültüründe oldukça eski bir tarihe sahiptir. *Divan-ı Lüğati't-Türk'te* Kaşgarlı Mahmut, bu taşı çeş/çaş/ çeç olarak anmıştır. Sultan Veled de şiirlerinde bu taşta yer vermiştir. Karahanlı Türkçesinde bu taşta çeş adının yanında but da denilmiştir. Firuze taşının rengi Selçuklu saraylarının çinilerine yansımıştır. Selçuklu çinilerinde hâkim renk Firuze rengidir. Firuzeye duyulan sevgi Osmanlı döneminde de devam etmiştir. Çinilerde ve süslemede bu rengin ön planda tutulması yanında firuze taşı mücevheratta kullanılmaya devam edilmiştir. Evliya Çelebi *Seyahatnamesi'*nde bu taştan yapılmış takıların yanında, bu taştan yapılmış kaselerden, hançer kabzalarından ve fincanlardan bahsetmektedir. Fatma Sabiha Kutlar, firuze üzerine yazdığı makalesinde bu taşın yedi cinsi olduğunu bildirmiştir. Bunlar; tam gök renginde duru ve parlak olan Ebu İshakî, Ezherî, süt rengine benzer Süleymanî (Şîr-bam), üzerinde sarı noktalar bulunan Zerhûnî (Abdulmecidî), gök yeşili olan Hâkî (Asman-gûnî), Keftârî ve Sefid-reng-i zer-bâm'dır. Firuze taşının uğurlu sayıldığı, nevrudta ona bakılması gerektiği, üzerinde bu taş taşıyanın korkmayacağı, nazardan koruyacağı, bu taşta bakmanın ömrü uzatacağı gibi inançlar da vardır. Firuze taşından yapılan sürmenin göz hastalıklarını tedavi edeceği düşünülmüştür. Avda bereket getireceği düşünülen Firuze özellikle atların nazarlıklarında çokça kullanılmıştır. Bu nedenle Anadolu'da bu taş, atlı tılsım olarak da anılır. (Kutlar, 2007: 57-70).

Firuze, mavi renginden dolayı Divan şairlerince gökyüzü/felek/çarh ile bağlantılı olarak kullanılmıştır. Çarh:

Gün-be-gün olsun ziyâde 'ömri tâ her subh ide

Mesned-i pîrûze-i çarha şeh-i hâver cülûs

Fehîm (Üzgör, 1991: 294, K. 12/6)

Felekler de kimi zaman firuze ile anılır:

Yâkûta döne günbed-i firûze-i eflâk

Çıksaydı eger sînedeki âteş-i âhum

Hâletî (Kaya, 2017: 241, G. 54/3)

Gökyüzü de mavi rengi ile firuze bir hokkaya benzetilir:

Hokka-i firûze-i gerdûna bakmazsam n'ola

Girmemişdür ana hiç dârû-yı dermânım benim

Hâletî (Kaya, 2017: 244, G. 58/4)

Fatma Aydın- *Divan Şairlerinin Mavi Mücevherleri: Firuze, Lâcivert, Mina ve Safir*
Firuze, günümüzde olduğu gibi geçmişte de mücevheratta kullanılmaktadır.
Divanlarda firuzenin özellikle yüzük taşı olarak kullanımı sıkça görülmektedir:

Başka bir rifat dahı bulurdı gerdûn itse
Hâtem-i pîrûzesinde nâmunı nakş-nigîn

Hâletî (Kaya, 2017: 195, G. 29/5)

Yüzüklerde olduğu gibi bir takı olarak altın veya gümüş kemerlerin süslenmesinde de firuze taşı kullanılmıştır. Firuze kemer takmak padişahlık alametlerindedir. Necatî Bey, “*Gül, sevgilinin bahçesine hizmetkâr olalı beri, yakuttan taç giyer, firuzeden kemer bağlar*” demektedir:

Tâc-ı yâkûtı giyer pîrûzeden bağlar kemer
Gül-sitân-ı bezmine olalı hıdmet-kâr gül

Necatî Bey (Tarlan, 1992: 83, K. 15/28)

Şairler firuzeden yapılmış nesnelere de divanlarında bahsetmektedir. Firuze kadehler:

Gonca mıdır sebz-gûn berk içre yâ almış ele
Bâde-i surh ile pür bir sâgar-ı pîrûze gül

Nefî (Akkuş, 1993: 315, K. 28/19)

Nefî sabah vaktini tasvir ederken firuzeden bir tahttan da bahsetmektedir:

Felek fîrûzeden bir taht-ı âli kurdu şâhâne
Ana bir ak dîbâ perde çekdi subh-ı nûrânî

Nefî (Akkuş, 1993: 81, K. 29/7)

Firuzeden şişeler:

Çok direng itmez bize bu şişe-i pîrûze-reng
Sâkuyâ la'l-i müzâbı sun şitâb itmek gerek

Bâkî (Küçük, 1994: 258, G. 256/2)

Firuze tabak:

Âsman bister-i ikbâline gûy-ı micmer
Meh şebistânuna bir şema'-ı pîrûze-legen

Nedim (Macit, 1997: 9, K. 2/29)

Firuzeden hokka bahsedilen bir diğer eşyadır:

Cüz'î cevherle 'arâzdur hoğkası fîrûzedür
Zâhidâ vaşf itme 'âlem bildüğüm ma 'cündür

Ferrî Divânı (Kırbıyık, 1994: 152, G. 42/5)

Firuze kelimesi bu taşın ismi olduğu gibi taşın renginin adı olarak kullanılmıştır. Mesela mavi deniz için fîrûze-deryâ, gökyüzü demek için fîrûze-gâh tamlamaları kullanılmıştır. Firuze renkli çinilerle bezenmiş saraylar Selçuklu ve Osmanlı mimarisinin en güzel örneklerindedir. Şairler de firuze saraylardan bahsetmiştir:

Fatma Aydın- *Divan Şairlerinin Mavi Mücevherleri: Firuze, Lâcivert, Mina ve Safir*
Az zamân içre o firûze serây-ı âlî

Oldu mi'mârî-i lutfunla nigârende-i Çîn

Nâilî (İpekten, 1990: 75, K. 26/9)

Firuzeden çadırlar da şiirlerde anılmıştır:

Tâ ola bu hayme-i pîrûze reng-i zer-nigâr

Arsa-i âlemde ber-pâ bî-sütûn u bî-tunâb

Nefî (Akkuş, 1993: 236, K. 36/12)

Bu taşın rengi mavi ile yeşil arasında olduğundan yeşil çayırları betimlemek için de firuze kullanılır:

Gedâ şâhâne işret edicek demdir ki olmuşdur

Zemîn evreng-i pîrûze zamân eyyâm-ı pîrûzı

Nefî (Akkuş, 1993: 345, K. 29/18)

Yeşil meydan, firuze olarak betimlenmiştir:

Sûsenûñ tîgına karşı niçe kim bagda gül

Sahn-ı pîrûze içinde duta la'lin miceni

Adnî (Kufacı, 2006: 19, K. 1/33)

Ahmed Paşa ise yeşil yaprakları firuze olarak tasvir eder:

Cûdun denizlerinden ağaç çiksa dikseler

Pîrûze berg ola budagında simar la'l

Ahmet Paşa (Özgeriş, 2016: 320, G. 117/3)

Karanfilin yeşil sapı da firuze bir asa olarak tasvir edilmiştir:

Alur mıydı destine pîrûze 'aşâyı

Reşk itmese çapuñdaki derbâna çaranfûl

Bursalı Rahmî (Tıgılı, 2006: 45, K. 12/20)

Gül yaprakları:

Gül şemsesini gör ki anuñ nakşı reng reng

Pîrûzedür ü lü'lü vü yâkût u sîm ü zer

Ahmedî (Akdoğan, e-kitap:104, K. 41/6)

Selvi ağacı firuzeden bir sürahiye benzetilir:

Serv pîrûze-sürâhî lâledür la'lîñ-kađeh

Sebze bezmin gör ne hoş bād-ı seher zeyn eylemiş

Kalkandelenli Mu'îdî (Tanrıbuyurdu, 2018:185, G. 189/6)

Divan şiir dünyasının merkezinde sevgili vardır. Güzel ve değerli olan her şey sevgili ile bir şekilde ilişkilidir. Şairler yaşadıkları dönemde çok beğenilen firuze taşı ile

Fatıma Aydın- *Divan Şairlerinin Mavi Mücevherleri: Firuze, Lâcivert, Mina ve Safir* sevgili arasında benzetmeler kurmuştur. Sevgilinin hattı (ayva tüyleri) firuze olarak tasvir edilmiştir:

Hattınun pîrûzesin buldi çıkardı bâd-i subh

Zîr-i dâmânunda ol zülf-i perişan gizlemiş

Bâkî (Küçük, 1994: 464, G. 36/8)

Sevgilinin yanağı da firuzeye benzetilmiştir:

Misâl-i hurde-i pîrûze hattı

Mücellâ safhası bir levh-i sîmîn

Bâkî (Küçük, 1994: 35, K.4/6)

Divan şiirinde aşık tipi, ağlamaktan sararmış bir bedene sahiptir. Sevgilinin attığı taşlarla oluşan morluklar ise hem rengi hem de değerli oluşu ile firuze taşına benzetilmektedir:

Her ne taş kim sineme sen urdun ey simin-beden

Her biri pîrûze kodı gitdi altun üstine

Zatî (Çavuşoğlu, 1987: 192, G. 12/6)

Kırımlı Rami, kış mevsimini firuzeye benzeterek Ramazan ayının bu mevsime gelmesini sevinçle karşılamaktadır:

Minnet Allah'a kim meh-i rûze

Geldi fasl-ı şîtâ-yı fîrûze

Serd olup şehr-i germ-i İstanbul

Tut ki döndü masîf-i Siroz'a

Kırımlı Rahmî (Elmas, 1997: 128, Muk. 20)

Akarsular da firuzeye benzetilmiştir:

Boyandı gök dere fîrûze dökdü derdinden

Hirâs saldı Nişâbüra leşker-i niğehin

Şeyh Gâlib (Okçu, e-kitap: 350, G. 179/7)

Zekî ise talihini firuze/ firuze renginde olarak tasvir etmektedir:

Dergehünden özge bir cây-ı penâhı bilmezem

Tâli'im fîrûzedür bahs-i siyâhı bilmezem

Mürşidüm pîr-i muğândur özge şâhı bilmezem

Hâk-der-mey-hânejem pes kiblegâhı bilmezem

Ber-mu'în lûtfuna har-ı şâh-râhı bilmezem

Zekî (Şahin, 2008: 196, M. 7/1)

2. Lâcivert:

Lapis Lazuli olarak da adlandırılan Lâcivert Taşı, koyu mavi ve lacivert renginde nadir bulunan taşlardandır. En kıymetlisi az miktarda pirit barındıran koyu mavi

Fatıma Aydın- *Divan Şairlerinin Mavi Mücevherleri: Firuze, Lâciverd, Mina ve Safir* renginde olanlardır. Az bulunan bu taşın maden yatakları daha çok Güney Amerika, Baykal Gölü ve Afganistan'ın Bedaşan bölgesinde bulunmaktadır. Lâciverd taşının tarihi Sümerlere kadar dayanır. Tarih boyunca iyi kalitede Lâciverd taşı kraliyet mücevherlerini süslemiştir (Uyanık & Morkoç, 2021: 160-181).

Babil ve Sümer mitolojilerinde bu taş önemli bir yere sahiptir. Göksel bir taş olarak Lâciverd taşı, su, ay ve gece ile bağlantılı görülmüştür. Babil ve Sümer tufan mitlerinde Doğum Tanrıçasının Lâciverd taşından bir kolyesi bulunur. Bu kolye üzerine yemin eder. Antik Mısır'da ise bu taşın çocukları hastalıklardan koruduğuna inanıldığından Lâciverd taşından boncukları çocukların boynuna asarlar (Karini, 2013: 67-76).

Lâciverd taşının sağlığa çeşitli faydaları olduğuna inanılmıştır. Bu düşünceye göre bu taş göz rahatsızlıklarına özellikle göz yaşarmasına iyi gelerek kirpikleri kuvvetlendirir. Aşkın neden olduğu melankolinin tedavisi için de tavsiye edilmiştir. Sıtmaya, ishale ve karaciğer ağrılarına iyi gelir. Saça ve cilde de faydalı olduğuna inanılmıştır (Yılmaz, 2008: 109).

Lâciverd kelimesi hem bu değerli taşın adı hem de taşın renginin adı olarak Divan şairlerince kullanılmıştır. Divan şairleri de bu taşı daha çok renginden dolayı gökyüzü ile anmışlardır:

Görüp dil n'eydigin deryâda bir bahrî kaşın sandı

Sipîhr-i lâciverd üstünde kuyruklu meger kevkeb

Remzî (Kurt, 2017: 36, G. 8/3)

Geçmişte saray, köşk veya cami gibi bazı meskenlerin tavanlarına resimler yapılmıştır. Tavan resimleri yapılırken gökyüzü daha çok bu koyu mavi renk ile yapılmıştır. Şairler de bu duruma gönderme yapmışlardır:

Değil mâi kabâda tal'atın nakkâşlar gûyâ

Zemîn-i lâciverde bir dırahşân yuh yazmışlar

Nâilî (İpekten, 1990: 372, G. 28/5)

Lâciverd taşı mücevher ve süslemelerde kullanılan bir taştır. Bu mücevherler, şairlere ilham kaynağı olmuştur. Divanları incelediğimizde hem Lâciverd taşının nerelerde kullanıldığını hem de şairlerce bu kullanımların nasıl ele alındıklarını gözlemledik. Felek, Lâciverd taşından bir mücevher kutusu olarak düşünülmüştür:

Ol dürr-i bî-bahaya felek dürc-i Lâciverd

Ol genc-i bî-nazire cihan bir harabedür

Zâtî (Çavuşoğlu, 1987: 305, G. 37/4)

Yüzük taşı olarak Lâciverdin kullanıldığını da beyitlerden anlıyoruz:

Halka-i kaddümde dir gören nişan-ı sengüni

Ha.tem-i zerden nigün-i Lâciverdün var senün

Zâtî (Çavuşoğlu, 1987: 315, G. 48/3)

Fuzulî ise geceyi Lâciverd bir hançer kılıfı olarak hayal etmiştir:

Adû-yi câhunın kat'-i hayâtiyiçin çeker her ay

Gılâf-i lâciverdiden hilâl-i âs-man hançer

Fatma Aydın- *Divan Şairlerinin Mavi Mücevherleri: Firuze, Lâcivert, Mina ve Safir*
Fuzuli (Gölpınarlı, 1961: 28, K. 4/19)

Emrî ise gökyüzünü Lâciverd taşından/Lacivert renginde bir şişe olarak tasvir eder:

Lâciverdî şişeden kandıldır kabrümde çarh

Mâh-ı nevdür şu'lesi vü kehkeşânıdır fitil

Emrî (Küçük, 2021: 256, Kt.287/2)

Sevgilinin hattı da renk itibariyle Lâciverd taşına benzetilir:

Didüm ey dilber bu haç yüzünde n'eyler didi kim

Lâciverd ile benefşe bâga taħrîr eylemiş

Ahmet Paşa (Tarlan, 1966: 140, G. 134/2)

Bu hatlar kimi zaman yüzü süsleyen Lâciverd bir yazı olarak da ele alınır:

Kâtib-i kudret cemâlün muşhafın zeyn itmege

Lâciverd ile lebûne sûre-i kevser yazar

Ahmed Paşa (Tarlan, 1966: 98, G. 95/2)

Yazı mazmununda Lâciverd kelimesi hem bu taşın tozları ile yapılan süslemelere hem renge hem de lacivert mürekkebe uygun gelecek şekilde kullanılabilir:

Şafha-i hüsninde başlamış vefâ resmîn yazar

Lâciverd ile yed-i kudret haç-ı reyhân aña

Mihri Hatun (Arslan, 2007: 25, G. 3/7)

Hat ve tezhip sanatında altın ve Lâciverd tozu kullanımına da uygun gelecek şekilde de beyitlerde bu taş anılmıştır:

Lâciverd ezmiş benefşe nergis altun hall ider

Şafha-i medhûnde bu şi'ri yazar beñzer çemen

Revânî (Avşar, 2017: 32, K. 23/25)

Yazı sanatına ait terimlerden biri de cetvel çekmektir. Sayfa kenarına çekilen cetvellerin bir kısmı Lâciverdîdir. Şairler bu terimi hem mücevher hem de hat terimi anlamına uygun gelecek şekilde kullanmışlardır:

Lâciverdî cedvel eyle safha-i dîvânuna

Aksa ey Yahyâ virür zînet çü her gülzâra su

Taşlıcalı Yahyâ (Bozyiğit, 2021:505, G. 362/5)

Padişah tuğralarının da altın veya Lâciverd tozu ile süslenmesine de göndermeler yapılmıştır:

Gehî zerrîn ü gâhî lâciverdî şekle girdükçe

Felek içre olur kavş-ı kuzahdan bir nişan tuğra

Karamanlı Sabûhî (Bal, 2019: 6, K. 2/5)

3. Mînâ:

Nimetullah, sözlüğünde mînâ kelimesini ‘Âsmân yani gök ve cennet ve gök boncuk ve gümüş bozuna ururlar bir Lâciverdî nesnedir’ (2015: 477) diyerek Mina’nın gümüşe yapılan mavi veya yeşil renkli sırça olduğunu da belirtmiştir. Divan şairleri Mînâ kelimesini şişe, cam, billur ve en çok da şarap şişesi anlamında da kullanmışlardır (Pala, s. 334). Âbgîne, âbgîne-i sepîd, âbgîne-i elvân, mine, sırça, zücâc-ı ebyaz gibi adlarla anılan Mînâ yeşil, mavi ve lacivert renkli değerli bir taştır. Bazen boyanmış camlara da mînâ denilmiştir. Divan şairleri mînâ kelimesini birçok bağlamda kullanmışlardır. Bir cevher (değerli taş) olarak mînâ beyitlerde geçmektedir:

Enîs ü yarî olanlar kemahu bilmezler

Ne kandan olduğunu zat-i cevher-i mina

Vâlî (Koncu, 1998: 282, G. 11/6)

Mînâ taşının parlak laciverde yakın mavi renkli olanları çok beğenilmiştir:

Lâtif olursa izârında tan değil hattın

Ki suda rûşen olur lâciverd-i mînâ-reng

Ahmet Paşa (Tarlan, 1966: 155, G.150/5)

Mavi oluşuyla gökyüzü de kubbe-i mînâ, kasr-ı mînâ, çarh-ı mînâ (mînâ-yı çarh), çarh-ı mînâ-fâm, târem-i mînâ veya günbed-i mînâ olarak şiirlerde tanımlanmıştır:

Gösterür sahn-ı gül-istân çarh-ı mînâdan nişân

Şâh-ı nergis bâğda şekl-i Süreyyâdur yine

Bâkî (Küçük, 1994: 382, G. 455/4)

Gökyüzü anlamında fanus-ı mînâ terkibi de kullanılmıştır:

Dili nûr-ı hidâyetle fûrûzân şem’-i enverdür

Derûnu pertev-i îmân ile fânûs-ı mînâdur

Sâbit (Karacan, 1991: 281, K. 28/1)

Heft-evreng yıldız takımı yani büyük ve küçük ayı yıldız takımları bir diğer adı da yedi kardeşdir. Bu yıldız kümesi de Mina renkli olarak tasvir edilmiştir:

Ne çeşm-i eşk-bârımdan benüm eksüldi nem bir gün

Ne imkân oldu teskîn-i harâret eyleyem bir gün

Derûnumda idüp zâhir alevler sûz-ı gam bir gün

Bu âteş-dân-ı sînemden çıkup nâr-ı elem bir gün

Bu Heft-evreng-i mînâ-rengi korkum bu yakam bir gün

Cevrî (Ayan, 1981: 447,Th.4/1)

Eski kâinat düşüncesine göre yedi felekten oluşan kâinat sisteminde felekler de mina ile ilişkilendirilmiştir:

Bâd-ı âh-ı ‘âşıkân eşyâyı tir tir titretir

Sıyt-ı feryâdı yedi mînâyı tir tir titretir

Fatma Aydın- *Divan Şairlerinin Mavi Mücevherleri: Firuze, Lâcivert, Mina ve Safir*
Ecrî (Devrim, 2011: 140, G. 105/1)

9 katlı gök düşüncesi de mina ile beraber anılır:

Bize hâcet degül ey çarh bu nüh mînâ kim
Cümleden hoş idi girse ele bir dâne kadeh

Asaf (Kaya, 2009: 432, G. 130/4)

Her ne kadar gökyüzüne benzetilse de en ünlü Mina taş rengi, yeşildir. Bu açıdan da zümrüde benzetilir:

Kapar çeşmin görünce zahid-i efi-nigeh gûyâ
Zümrürüd ma'denindedir meğer kim cevher-i mînâ

Sümbülzâde Vehbî (Yenikale, 2012: 83, G. 6/4)

Bu taşın beyaz renkli olanları da bulunmaktadır:

Bedeninden görünür kanı o sim-endâmuñ
Nite ey Hikmeti mey arz ide mînâ-yı beyaz

Hikmetî (Eğri, 2006:156, G. 137/5)

Sevgilinin gerdanı da mina cevheri gibi parlaktır:

Gözleri Pervîn ü rûyü Meh ruhudur Âfitâb
Gerdeni mînâ kadidür serv zülfi müşg-ter

Nâkâm (Mert, 2012: 201, G.197/3)

Divanlarda mina kadehlerden de bahsedilmiştir. Bu beyitleri renkli camdan yapılmış kadehler olarak yorumlayabileceğimiz gibi Mina taşından yapılmış veya bu taşla süslenmiş kadehler olarak da yorumlayabiliriz:

Çok tehî devr ide bu sâgar-ı mînâ bizden
Var iken şişede Bâkî hele sâkî berü gel

Bâkî (Küçük, 1994: 281, G. 292/6)

Laleler de parlak renkleriyle mina kadehler olarak tahayyül edilir:

Ma'nî-i rengîn mi lafz-ı âb-dârımda yahud
Sâgar-ı mînâya konmuş lâle-gûn sahbâ mıdır

Nefî (Akkuş, 1993: 64, G. 38/5)

Camla bir anlamda merceklerle ilişkisi ile uzağı görmek için kullanılan dürbün de mina ile birlikte anılmıştır:

Dûr-bîn-i gerden-i mînâ sürâhi var iken
Bir nazar-peyveste-i câm-ı cihân-bîn olmaduk

Mezâkî (Mermer, 1991: 432, G. 53/3)

Gözün parlaklığı da mina olarak ele alınmıştır. Nasıl ki gümüşü sırlayan mina o parlaklıkta saklıysa sevgilinin hayali de şairin gözünün sarayının minasında/parlaklığında gizlidir:

Fatıma Aydın- *Divan Şairlerinin Mavi Mücevherleri: Firuze, Lâcivert, Mina ve Safir*
Mînâ-sarây-ı bâsırasından nihân ider

Virmez hayâlün iki gözüm dide kan ider

Sâbit (Karacan, 1991: 385, G. 12/1)

Bakıştaki keskinlik de mina ile ilişkilendirilmiştir:

Zîb-i mînâ-yı nazar olmağ ne kâbil her sühan

Güldeki reng ü letâfet var mı her ezhârda

Âkif (Aydoğın, 2008: 442, G. 110/4)

Dünya hayatı da minahane olarak ifade edilmiştir:

Şu mînâ-hânedede sâ'at gibi vir alduğın Sâbit

Halâs ol bu sipîhr-i kâse-bâzun imtinânundan

Sâbit (Karacan, 1991: 484, G. 18/7)

İskender'in aynası da mina olarak verilir:

Olur matbû' u dilkeş kâh-ı mînâyî-ı Sikenderden

Salınca bahr-ı pür-mevc üzre aks ol kasr-ı halkârî

Nâilî (İpekten, 1990: 125, G. 25/4)

Gözyaşı da minaya benzetilir:

Her nefes gark-âb-ı eşk eyler bu mînâ hücreyi

Çeşm-i Ya'kub-ibtilânın Beyt-i ahzânın görün

Nâilî (İpekten, 1990: 245, G. 18/3)

Mina kelimesi şişe, özellikle de şarap şişesi olarak geçmektedir. Şarap şişelerinin ağzı bir zamanlara pamukla kapatılmıştır:

Gûş etmege sâz u sûzu gûyâ

Gûşunda konadı penbe mînâ

Nâbî (Bilkan, 1997: 264, M. 32/1)

Rakı şişesi de aynı hayal ile ele alınmıştır:

Olamaz penbe-i mînâ-yı arak mûy-ı sefid

Arz-ı kâlâ-yı ketân eyleme meh-tâba sakın

Şeyh Gâlib (Okçu, e-kitap: 372, G 235/3)

Mina kelimesi şişe olarak ele alınarak perilerin şişeye hapsedilmesi efsanelerine göndermeler yapılmıştır:

Girüp hûban şinâya cûy-i nîlî-fam sâfında

Görenler sandı bir nice perî mahbûs-ı mînâdur

Seyyid Vehbi (Dikmen, 1991: 204, K. 47/2)

Mina kelimesi bugün Suudi Arabistan topraklarında yer alan Mina bölgesi için de kullanılır:

Fatma Aydın- *Divan Şairlerinin Mavi Mücevherleri: Firuze, Lâcivert, Mina ve Safir*
İhsânı revâc-efgen-i bâzâr-ı Minâ'dur
Bâb-ı keremi Ka'be-i 'ulyâ-yı zemâne

Seyyid Vehbi (Dikmen, 1991:170, K. 38/33,)

Mina dağı Hz. İbrahim'in oğlu Hz. İsmail'i kurban etmek için göttürdüğü yerdir:
Gâh olup vâdi-i ğurbetde giriftâr gezüp
Ki ciger kûşesini kıldı Minâ'da kırbân

Nâkâm (Mert,2012: 966, G. 101/1)

Günümüzde cam şeker olarak da bilinen rengarenk şekerlemeler Divan şiirinde kand-i mina olarak anılmıştır:

O gülşeker leb-i la'le denilse şemsiyye
Ruhunda perveriş olmuş ki kand-i mînâdır

Mekki (Karapanlı, 2005:158, G.28/2)

4. Safir:

Safir taşı, Divan şairlerince gök yakut olarak ifade edilmiştir. Safir kelimesine bakıldığında karşımıza ıslık, güzel ses veya sefir anlamları çıkmaktadır (Devellioğlu, 1993). Bugün safir, en değerli dört taştan (elmas, yakut, zümrüt, safir) biridir. Bu taş ısıya oldukça dayanıklıdır. Safir taşı beyaz, duman rengi, kahverengi, yeşil, pembe, sarı, turuncu renklere olabilmektedir. En değerlisi parlak mavi renkte olanlardır. Kırmızı renkli olanlara yakut denir. Nadir bulunan bu taş günümüzde çok rağbet edilse de safir, Divan şiirinde çok anılmamıştır. Elmasla kıyas edilerek değerinin elmastan daha az olduğu vurgulanmıştır:

Musaffâ mermer-i berrâkına kıymet degil gerdün
Ki gök yâkût olur mı hem-ser elmâs-ı duraşâna

Şeyhülislâm İshak (Doğan, 1997: 242, K. 33/13)

Sevgilinin kırmızı saf la'l taşına benzeyen dudağı kötü huylu düşmanın dişinin darbesi ile safire dönüşür:

Zahm-ı dendânyıla hayfâ düşmen-i bed-gevherün
Döndi gök yâkûta şimdi la'l-i nâbı dil-berün

Hâletî (Kaya, 2003: 214, G. 38/1)

Sonuç

Divan şairlerinin eserlerine baktığımızda da mavi renkli mücevherler olan firuze, lacivert (lapis lazuli), mina ve safirin çeşitli bağlamlarda ele alındıklarını görüyoruz. Firuze, lacivert ve mina mavi renkleriyle gök ve göksel tasavvurlarda kullanılmışlardır. Gök kelimesinin hem mavi hem de yeşil rengi karşılaşması gibi divanlarda da mavi renkli taşların hem mavi renkli unsurlar olan gök ve suyun hem de yeşil renkli unsurlar olan tabiat, yaprak ve çimenliğin betimlenmesinde kullanıldığını gözlemledik. Lacivert ve firuze taşı sevgilinin hattını tasvir ederken de karşımıza çıkmaktadır. Bu açıdan toplumun renk algısının şiirlere de yansıtıldığını söyleyebiliriz. Çeşitli nesnelere ve takıların bu değerli taşlarla süslendiğini beyitlerde gözlemledik. Yüzükler, kemerler, taht ve taçlar firuze, mina, lacivert ve safir ile süslenmiş olarak tasvir edilmektedir. İlginç olarak

Fatma Aydın- *Divan Şairlerinin Mavi Mücevherleri: Firuze, Lâcivert, Mina ve Safir* günümüzde değerli taşlar sınıfında ele alınan safir (gök yakut) Divan şairlerince nadiren ele alınırken bugün yarı-değerli taşlar sınıfında ele alınan firuze, lacivert taşı ve minanın oldukça fazla beyitlerde geçmesidir. Buradan da toplumların taşlara verdikleri değer zaman içinde değişkenlik gösterebileceğini çıkarabiliriz. Divan edebiyatı üzerine yapılacak buna benzer çalışmalar, geçmiş dönemlerde toplumumuzun inanç, kültür ve değerlerine ışık tutabilir. Böylece edebî kitapların ışığında kültür tarihimize de yeni pencereler açılacaktır.

Kaynakça

- Akdoğan, Y. (2019). *Ahmedî divânı*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.
- Akkuş, M. (1993). *Nef'î divânı*. Akçağ.
- Arslan, M. (2007). *Mîhrî hatun divanı*. Amasya Valiliği.
- Avşar, Z. (2017). *Revânî divânı*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.
- Ayan, H. (1981). *Cevrî hayâtı. Edebî Kişiliği ve Divanının Tenkitli Metni*. Atatürk Üniversitesi Basımevi.
- Aydoğan, Ş. (2008). *Selânikli Âkif Efendi'nin hayatı, edebî kişiliği, divânı*. Afyon Kocatepe Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans Tezi, Afyon.
- Bağcı, S. (1996). *İslam toplumlarında matemî simgeleyen renkler: mavi, mor ve siyah*. TTK.
- Bal, E. (2019). *Karamanlı Sabûhî divanı (inceleme, tenkitli metin ve dil içi çeviri)*. İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Bozyiğit, E. (2021). *Taşlıcalı Yahyâ Bey divanı (inceleme-tenkitli metin-nesre çeviri-sözlük)*. Marmara Üniversitesi SBE, Doktora Tezi, İstanbul.
- Çavuşoğlu, M. (1987). *Zatî divanı: Gazeller kısmı*. Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- Devellioğlu, F. (1993). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lûgat*.
- Dikmen, H. (1991). *Seyyid Vehbî ve divanının karşılaştırmalı metni*. Ankara Üniversitesi SBE, Doktora Tezi, Ankara.
- Doğan, M. N. (1997). *Lâle devri şâiri şeyhülislam İshak ve divânı*. MEB.
- Eğri, A. (2006). *17. yy. Şairlerinden hikmetî ve divanı*. Gazi Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Elmas, S. (1997). *Rahmi (Kırımlı, Mustafa) hayatı, edebî şahsiyeti, eserleri ve divanının tenkidli metni*. Trakya Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans Tezi, Edirne.
- Güncel Türkçe Sözlük*, 'firuze' için Erişim Tarihi: 26.09.2022 www.sozluk.gov.tr
- İpekten, H. (1990). *Nâilî divanı*. Akçağ.
- Karacan, T. (1991). *Bosnalı Alaeddin Sâbit divanı*. Cumhuriyet Üniversitesi Yay.
- Karapanlı, G. (2005). *Şeyhülislam Muhammed Mekkî divanı*. İstanbul Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Karini, G. (2013). Halhal (İran) efsanelerine eş zamanlı ve art zamanlı yaklaşımlar: Al Karısının Kolyesi ve Sümerler. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 13/2 (Kış 2013), 67-76.
- Kaya, B. A. (2017). *Azmizâde Hâletî divânı*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.

Fatma Aydın- *Divan Şairlerinin Mavi Mücevherleri: Firuze, Lâcivert, Mina ve Safir* Kaya, H. (2009). 18. Yy. Şairi Asaf ve divanı (inceleme-tenkitli metin-dizin). Marmara Üniversitesi SBE, Doktora Tezi, İstanbul.

Kırbyık, M. (1994). *Ferrî Mehmed hayatı, eserleri ve dîvânunun tenkitli metni*. Selçuk Üniv. SBE, Yüksek Lisans Tezi, Konya.

Koncu, H. (1998). *Vâlî dîvânı*. Marmara Üniversitesi SBE, Doktora Tezi, İstanbul.

Kufacı, O. (2006). *Adni divanı ve Adni divanında benzetmeler*. İstanbul Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Kurt, B. (2017). *Remzî divanı (inceleme-metin)*. Dumlupınar Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans Tezi, Kütahya.

Kutlar, F. S. (2001). Ahmed-i Bîcân'ın manzum Cevâhîrnâmesi. *Millî Folklor*, 13 (49), 80-86.

Kutlar, F. S. (2007). Değerli Taşlar-I: Fîrûze. *Studia Uralo-altaica*, 47, 373-386.

Macit, M. (1997). *Nedîm divanı*. Akçağ.

Mermer, A. (1991). *Mezâkî divanı*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yay.

Mert, A. (2012). *Nâkâm divanı: inceleme-tenkitli metin*. Cumhuriyet Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans Tezi, Sivas.

Nimetullah, A. (2015). *Lügat-ı Nimetullah*. (Haz. Adnan İnce). TDK.

Örnek, S. V. (1988). *100 soruda ilkelerde din, büyü, sanat, efsane*. Gerçek.

Özgeriş, M. M. (2016). Değerli taşlar yönünden Ahmet Paşa divanı. *Türkiyat Mecmuası*, 26(2), 307-324.

Tanrıbuurdu, G. (2018). *Kalkandelenli Mu'îdî Divanı*. Kültür Bakanlığı Yay.

Tarlan, A. N. (1997). *Necati Beğ divanı*. MEB Yayınevi.

Tığlı, F. (2006). *Bursalı Rahmî Çelebi ve dîvânı*. İstanbul Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Türkçede batı kökenli kelimeler sözlüğü. Erişim: 25.07.2022 www.sozluk.gov.tr

Uyanık, H. ve Morkoç, A. N. (2021). Tunç Çağı'nda Mezopotamya'da Lapis Lazulinin temini, kullanımı ve önemi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilgiler Enstitüsü Dergisi*, 1(45), 160-181.

Üzgör, T. (1991). *Fehîm-i Kadîm hayatı, sanatı, dîvân'ı ve metnin bugünkü Türkçesi*. AKM.

Yenikale, A. (2012). *Sünbül-zâde Vehbî Dîvânı*. Kahramanmaraş: Kültür ve Turizm Bakanlığı e-kitap <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10651,sunbul-zade-vehbipdf.pdf?o> erişim tarihi: 20.09.2022

Yıldırım, E. (2012). *Türk kültüründe renkler ve ifade ettikleri anlamlar*. İstanbul Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans tezi, İstanbul.

Yılmaz, M. (2008). *XVII. Yüzyıl klasik Türk şiirinde değerli taşlar*. Niğde Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans tezi, Niğde.

Fatma Aydın- *Divan Şairlerinin Mavi Mücevherleri: Firuze, Lâcivert, Mina ve Safir*
Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Araştırmacı, çalışmanın verilerinin toplanmasında, analizinde ve raporlaştırılmasında her türlü etik ilke ve kurala gerekli dikkat ve özeni göstermiştir.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Makale tek yazarlı olarak hazırlanmıştır.

Çıkar Beyanı

Makalenin hazırlanmasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.